

HELENA SABLJIĆ TOMIĆ

KNJIŽEVNIK I GRAD

Helena Sablić Tomić
Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku
Ulica kralja Petra Svačića 1/f
HR 31000 Osijek
hsablić@aukos.hr

UDK: 821.163.42.09Novak, V.
930.85 (497.5 Senj)
Pregledni članak
Ur.: 2020-9-25

U svojevrsnom međuprostoru autorskoga sjećanja, između pamćenja i zaborava, figurama sjećanja i različitim mnemotehničkim mehanizmima konstruira se književni tekst u kojemu je grad bitan strukturni čimbenik. Grad je poprište zbivanja, ali zahvaljujući svojoj složenosti i dinamici, on je i uzročnik mnogih unutarnjih procesa koji se zbivaju u pojedincu, grad je, osobito u realističkim djelima, često i krivac za nesretnu sudbinu mnogih junaka, grad je simbol očuvanja identiteta i borbe protiv razaranja, destrukcije i mržnje.

Devetnaesto stoljeće, koje je obilježeno prodorom novih ideja te znatnim ekonomskim razvojem u privrednim granama, imalo je veliki utjecaj na razvoj gradova. Lokalne trgovine šire se u sve razgranatiju trgovačku privredu, a čime industrijski kompleksi pokrivaju prikrivati većinu gradskih područja. Gradovi se razvijaju, stare kuće obnavljaju, gradske općine dobivaju svoje vijećnice, a javne kulturne i društvene ustanove bivaju sve brojnije. Sve one značajke života malih hrvatskih gradova poput Senja književnikovim okom dobivaju drugačiji miris ukoliko on posjeduje sposobnost da se izdigne iznad malograđanske svakodnevnice u kojoj živi i da kritičkim okom neprekidno promatra svoje sugrađane i njihov ograničeni život.

Međutim, Novak nije bio samo promatrač i realist, iako književna kritika najviše cijeni ona njegova djela u kojima je dao kritičku sliku malograđanske sredine, u prvom redu senjske, već je on narav kontemplativna, s težištem i na promatranju ljudskih sudbina, a sredina i društvene prilike zanimala su ga više kao okvir. U toj njegovoj značajki treba tražiti i granice njegovu realizmu, on najčešće piše o uskoj i prostorno ograničenoj sredini, ali će korijeni tome biti više u njegovoj sklonosti da do kraja proniče u život pojedinca, malog čovjeka.

Ključne riječi: Vjenceslav Novak, Senj, *Posljednji Stipančići*, književnik, grad, kulturni turizam

Uvod

U tekstu *Grad između pamćenja i zaborava*¹ istaknuta je važnost grada kao mjesta taloženja različitih iskustava koja postaju iznimno važna za nastanak

¹ Usp. H. SABLJIĆ TOMIĆ – T. ILEŠ, 2011, 303–305.

i život pripovjedačke proze: kompleksna slika grada kao prostora kulturno-povijesne memorije nastale deponiranjem povijesti, kulture, različitih iskustava u književnosti veoma je često ishodišno mjesto pripovijedanja. U svojevrsnom međuprostoru autorskoga sjećanja, između pamćenja i zaborava, figurama sjećanja i različitim mnemotehničkim mehanizmima konstruira se književni tekst u kojemu je grad bitan strukturni čimbenik. Krešimir Nemeć u knjizi *Čitanje grada*² promatra i analizira način na koji su pojedini književnici urbani prostor ugrađivali u svoje tekstove te koja su značenja tomu prostoru davali kroz povijest. On smatra da je grad sa svojim ulicama, zgradama, kavanama, klubovima, sa četvrtima, ali jednako tako i s ljudima, jedinstvenom atmosferom, geografskim položajem, postao metafora piščeva identiteta, pečat njegova poziva.

Grad je poprište zbivanja, ali zahvaljujući svojoj složenosti i dinamici, on je i uzročnik mnogih unutarnjih procesa koji se zbivaju u pojedincu, grad je, osobito u realističkim djelima, često i krivac za nesretnu sudbinu mnogih junaka, grad je simbol očuvanja identiteta i borbe protiv razaranja, destrukcije i mržnje. Devetnaesto stoljeće, koje je obilježeno prodorom novih ideja, te znatnim ekonomskim razvojem u privrednim granama, imalo je veliki utjecaj na razvoj gradova. Lokalne trgovine šire se u sve razgranatiju trgovačku privredu, a čime industrijski kompleksi pokrivaju prikrivati većinu gradskih područja. Gradovi se razvijaju, stare kuće obnavljaju, gradske općine dobivaju svoje vijećnice, a javne kulturne i društvene ustanove bivaju sve brojnije.³ Ključan segment za razvoj grada sastoji se u njegovoj povoljnoj lokaciji i položaju, što dovodi do demografskog rasta. Područje grada naseljavaju trgovci, obrtnici, i velikaši koji u 19. stoljeću pomažu u gradnji njegove jezgre. Česte su znamenite kuće građana isto kao i palače koje čine središnji gradski trg. Grad je odisao bogatim kulturnim životom: brojne zabave, plesovi, kazališne predstave, koje su bile popraćene raskošnim gospodskim kočijama. U grad su znali dolaziti i profesionalni kazališni ansambli, putujuće glumačke družine koje su izvodile vesele doskočice, suvremene opere i operete. Balske večeri bile su organizirane u plemićkim palačama ili pak u dvoranama prilagođenih za tu namjenu. Ponukani time plemići i vlastele, nerijetko su kopirali raskošni i raskalašen život na europskim dvorima. Gradsko stanovništvo bilo je oblikovano modom većih kulturnih i političkih središta te se opći stil odijevanja relativno brzo mijenjao. Čitavo devetnaesto stoljeće bilo je pod snažnim utjecajem francuske mode za žene dok je muška odjeća slijedila trendove iz Londona. Gradski trgovci i obrtnici imali su svoju zabavu na sajmovima, gdje

² Usp. K. NEMEĆ, 2010, 5–31.

³ Usp. B. MILIĆ, 2006, 197–199.

su dolazili razni zabavljači, gatar, glumci komedijaši. Upravo su sva ta razna gradska događanja u grad privlačila brojne posjetitelje. Otvaraju se svratišta, gostionice, krčme i kavane, mjesta gdje su se građani susretali i družili. Gradove se neprestano dotjerivalo do te mjere, da su se znala osnivati i društva koja bi brinula o poljepšavanju grada. Sve te pogodnosti građanima su omogućavale drukčiju kvalitetu življenja, nego onog na selo. Naravno, treba uzeti u obzir kako navedene pogodnosti nisu bile namijenjene širokom pučanstvu, već manjoj skupini građana. Plemstvo i srednji građanski sloj nastojali su svakodnevnim koracima ići prema boljoj kvaliteti života, a činjenicu da su uspijevali pokazuju nam palače, kuće koje su se gradile, stil odijevanja, društveni i kulturni život koji se oko njih odvijao.⁴ Kvaliteta života u gradu ovisila je o društvenom sloju kojem pojedinac pripada, stoga je socijalna slika raznolikija od one na selu. Oni siromašniji živjeli su na rubu egzistencije te zabava i kulturni događaji koje je grad nudio bili su im financijski izvan dosega. Kao što su postojale razlike u kvaliteti života na selu između imućnijih i siromašnijih seljaka, slično je bilo i u gradu između siromašnih građana, radnika, obrtnika, poduzetnika i plemstva.

Književna reprezentacija prostora

U prvim godinama dvadesetog stoljeća J. P. Kamov piše: "Grad! Grad! Gdje je život najsocijalniji i gdje je čovjek najindividualniji... Gdje su skupštine, kazališta, knjižnice, izložbe, muzeji, kinematografi, ..., gdje moraš i možeš sve vidjeti, gdje jedna čaša ne dospije izvući drugu, jer jedno "viđenje" vuče drugo. Vječno gledati: sav se pretvoriti u umne, jedine, velike oči gdje od samog gledanja ne uspiješ ni ljubiti ni mrziti ni plakati – ni osjećati ni živjeti, gdje je svaki pogled jedna misao, deset pogleda jedna ideja, a jedan dan gledanja – čitava knjiga!"⁵ Ako je pojedini grad zaživio kao junak književnoga djela, mogu li onda i književnik i književno djelo postati junaci kulturološke i baštinske ponude grada?

Vesna Vrtiprah u tekstu *Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. st.*⁶ navodi da Hrvatska ima iznimno bogatu kulturnu tradiciju, samo je upitno zna li njome dobro i kvalitetno marketinški upravljati te zbog toga i upozorava na znatne promjene koje su se zbile u području turizma. Prirodne ljepote prestaju biti jedini zadovoljavajući čimbenik koji u neku zemlju dovodi goste dok kultura postaje osnovni element kojim se koristi menadžment turističke destinacije za

⁴ Usp. Lj. DOBROVŠAK – V. HERMAN KAURIĆ, 2017, 226–234.

⁵ J. POLIĆ KAMOV, 2004, 293–294.

⁶ Usp. V. VRTIPRAH, 2006, 280–290.

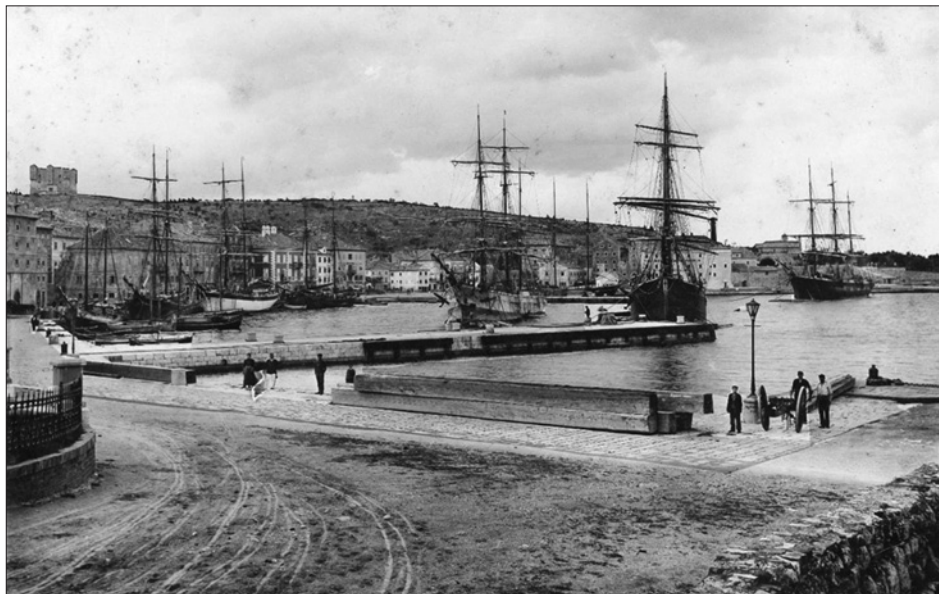
privlačenje turista u destinaciju i za stvaranje brenda. Kulturni proizvod nisu same građevine ili predmeti iz prošlosti već je proizvod način njihove interpretacije, kulturni resursi moraju biti za turiste izvor emocija, pružiti im određeni doživljaj pa nije dovoljno ponuditi samo razgledavanje kulturno-povijesnih znamenitosti, muzeja, galerija i sl. resursa, potrebno je formirati kulturni proizvod – od resursa stvoriti atrakciju. Svaki kulturni resurs mora pružiti doživljaj, mora omogućiti šetaču njegovim ulicama da osjeti "povijest" znamenitosti i da uživa u posjetu.

Pojam kulturnoga turizma postaje globalni fenomen i nije više ograničen na ozbiljne svrhovite posjete uglednim kulturnim lokalitetima, već je postao dio atmosfere destinacije koju stvaraju zajedno i turisti i lokalno stanovništvo. Unutar kulturnoga turizma postoji i grana koja se naziva literarnim turizmom; često su se posjećivale rodne kuće znamenitih pisaca, njihovi grobovi, preuređivala su se mjesta njihova stanovanja u muzeje ili memorijalne domove kao što je u Hrvatskoj primjerice slučaj s Ljudevitom Gajem, Matom Balotom, Petrom Preradovićem, Matijom Vlačićem Ilirikom, Ivanom Goranom Kovačićem, Marinom Držićem, Markom Marulićem, Miroslavom i Belom Krležom, Marijom Jurić Zagorkom, Ivanom Brlić Mažuranić... Ana Kožul u radu *Književni turizam*⁷ smatra da mnoge od znamenitih književnih lokacija, domova i rodni kuća autora nisu označene ni na kakav način, a nije poznato ni postojanje izleta ili osmišljenih pješačkih itinerarija. U središtu toga problema, smatra nadalje, nalazi se izostanak interpretacije književne baštine zajedno s nepostojanjem odgovarajućega vodstva i odsutnosti svijesti turističkih djelatnika, vlasti i zajednice o vrijednosti književne baštine i, uvjetno rečeno, načinima njezina iskorištavanja.

Gradovi bez svojih pjesnika nisu gradovi, kaže Matoš. Nužno je zato u što većoj mjeri predstaviti književnike i njihovo stvaralaštvo onima koji u grad dolaze, ali i onima koji u gradu žive. Nužno je obogatiti ponudu koja će neizbježno uzvratiti bogatstvom, i u materijalnom i nematerijalnom dobru. Nužno je jer su uvijek zanimljive te veze koje postoje između čovjeka, prostora i literature. U tekstu *Pisac i grad*⁸ Mirko Kovač piše kako svatko od nas zavoli ili zamrzi neki grad često i ne znajući zašto, bilo da smo se u njemu našli prvi put, bilo da smo boravili kraće ili dulje vrijeme. Nadalje, rodni grad je, kako Pessoa veli "kao kolijevka"; za njega nas drže uspomene, boje, mirisi djetinjstva, prijateljstva, bližnji. I Tin Ujević je pisao o gradovima, čak je Bernardu Shawu za posjeta Dalmaciji preporučio: "Vidjeti Dubrovnik i onda umrijeti." Grad je vječna inspiracija, "vječna sadašnjost", kako je govorio Josif Brodski zadivljen Venecijom kao umjetničkim remek-djelom koje bi se moglo nadmašiti samo

⁷ Usp. A. KOŽUL, 2014, 40.

⁸ Usp. M. KOVAČ, 2008, 13–16.

Sl. 1. Senj na početku 20. stoljeća (izvor: arhiv Gradskog muzeja Senj)

gradom sagrađenim u zraku. Odnos književnika i grada, što pokazuje i proza Vjenceslava Novaka, ima gotovo poseban status. Za razliku od Itala Calvina⁹ koji je izabrao Torino kao "idealni grad za pisanje jer poziva na strogost i stil", kojega "krase vrline slične vrlinama sunarodnjaka" pa on kao i glasoviti nizozemski arhitekt Rem Koolhaas¹⁰ doživljava grad kao "metafizičku os"; unatoč svim stvarnim crtama, prljavštini, izlokanim ulicama, urbanom kaosu i skladu prekrasnih zdanja i trgova, lijepih kaštela i dobro uređenih perivoja kojima je grad "ženski princip", Novak izabire Senj i njegovu okolicu.

Vjenceslav Novak kao urbanist i regionalist

Usmjerimo li kratko pozornost i prema nekim književnim teoretičarima i kulturolozima koji pišu o prostorima, onda nam je za spomenuti ime Michela Foucaulta koji osim stvarnih prostora razlikuju i dva kontrastna prostora. To su prostori koji prikazuju savršenu sliku društva ili pak naličje društva te "drugi prostori" ili heterotopije. Heterotopije su ujedno i stvarni (realni, materijalni) i nestvarni (nerealni, iluzijski) prostori. Dijeli ih se na heterotopije krize u kojima

⁹ Usp. I. CALVINO, 1995, 9.

¹⁰ Usp. M. KOVAČ, 2008, 13–16.

se događa prijelaz iz jednoga stanja u drugo i heterotopije otklona ili devijacije u kojima se događa izolacija ljudi koji odskaču od društvenih normi.¹¹ Naime, i u stvarnosti i u književnosti možemo govoriti o materijalnim i simboličnim prostorima kao konstrukcijama s obzirom na promatrača. Pod materijalnim prostorima podrazumijevamo konkretne prostore koji već imaju upisana neka značenja, a pod pojam simboličnih prostora vežemo simbolizaciju tih konkretnih prostora, upisivanje značenja materijalnim prostorima. Koncept konkretnoga prostora razvija njemačka teoretičarka Katrin Dennerlain¹² kojoj je on definiran kao esencijalistički skup konkretnih objekata pripovjednoga svijeta koji čini okružje lika. Razlikuje ona prostor koji je strukturiran pripovijedanjem i prostor koji je strukturiran spominjanjem prostornih činjenica. Primjerice, grad Senj jest konkretan prostor – Senj je stvaran prostor, ali je u Novakovoj prozi ujedno je i književni prostor. Uvedemo li sada u analizu dihotomijsku opreku između materijalnih i simboličnih prostora, uočavamo da, ako se bavimo konkretnim geografskim prostorom grada Senja, on nije isti u stvarnom i u književnom prostoru dok autor upisuje različite heterotopije u njemu.

I kulturna se geografija bavi problemom prostornosti unatoč tome što su geografski identitet i kulturni identitet često odvojeni pojmovi. Phil Hubbard¹³ ukazuje iz pozicije urbane geografije na razliku između prostora i mjesta, ali govori o njima kao o kulturnim konstrukcijama. U članku *Prostor/mjesto* piše da su prostor i mjesto nešto što neprestano nastaje, što je u tijeku i što je neizbježno upleteno u odnose moći. Možda u pogledu prostora i mjesta ključno pitanje ne glasi što oni jesu, nego što čine, autoru i njegovom čitatelju, Književniku i Gradu.

Pogledamo li upravo prvu fazu (*Pod Nehajem, Podgorka, Posljednji Stipančići, Tito Dorčić*) Novakove literarne djelatnosti pokazuje se on kao izraziti urbanist i regionalist. Ovo razdoblje tematski je zavičajno pa se i otkrivaju problemi koji su vidljivi u rodnom Senju ili u njegovoj okolini, Podgorju. Akademik Nemeč¹⁴ smatra da je upravo u romanima s građom iz senjskog i podgorskog života Novak najautentičnije prikazao zbilju. Također ističe da u njegovom slučaju regionalizam ne znači nužno zatvaranje u uske okvire i provincijalizaciju problematike iako su romani iz tog kruga izrazito lokalno obojani, a pojedinačne sudbine junaka donose sliku srove stvarnosti hrvatskog čovjeka u 19. st. što dovodi do prevladavanja univerzalne tematike nad regionalnom. Roman *Posljednji Stipančići* tematski je vezan za Senj. U

¹¹ Usp. H. MESIĆ, 2019, 14–19.

¹² Usp. K. DENNERLEIN, 2009, 239.

¹³ Usp. P. HUBBARD, 2008, 77–78.

¹⁴ Usp. K. NEMEČ, 2010, 66–70.

središtu radnje je propast stare senjske patricijske obitelji, dok se usporedno prikazuje buđenje Senja u doba ilirizma i nacionalnu borbu Senjana protiv njemačke vladavine. Naime, Senj je početkom 19. st. bio jedan od najznačajnijih gospodarskih i kulturnih središta Hrvatske. Dobre trgovačke veze i prometna povezanost dale su gradu status jedne od najvažnijih luka u tadašnjoj državi. Međutim, nakon izgradnje željeznice od Budimpešte do Rijeke koja je zaobišla Senj, grad je počeo drastično propadati. Do 1871. g. Frangeš¹⁵ Senj prikazuje u obliku koncentričnih krugova: prvi krug čine Senj i njegovi problemi; drugi krug Podgorje, odnosno šira okolica Senja; treći krug hrvatski građanski i malograđanski svijet rodnoga Senja i metropole, Zagreba; četvrti krug, svijet gradske sirotinje, radničke i studentske: uopće, svijet prezrenih i obespravljenih.

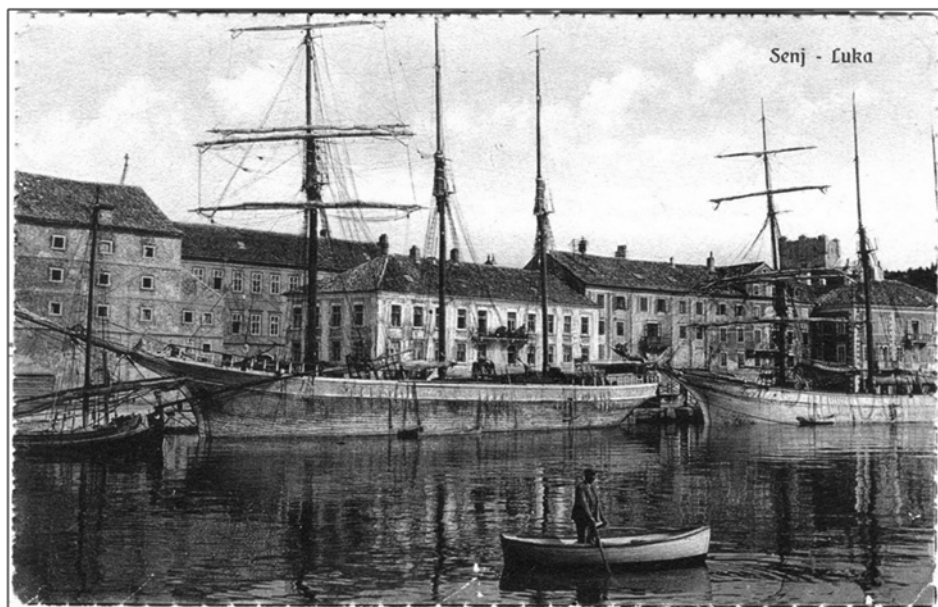
Novak slika, ističe pak Antun Barac¹⁶, Senj u doba propadanja, prijelaze između bogatstva i siromaštva kao i prijelaz od njemačke vojne uprave prema vlasti građanske, banske Hrvatske. Ono što mu daje regionalno obilježje jest činjenica da su događaji, koji se mogu nazvati univerzalnima smješteni u drevni hrvatski primorski grad Senj, što tim događajima daje vlastitu specifičnu osobinu, unikatne pojedinosti koje sadrže i zrače vlastitom bojom, tonom i aromom. Povezujući društvene procese Novak je kroz glavne protagoniste romana uspio prikazati sve one složene odnose i sudbine ljudi. Već na samom početku romana Novak prikazuje surovu sliku stvarnosti socijalnog života u Senju tridesetih godina 19. st. opisujući staru senjsku kućicu u čijoj bijedi žive posljednji članovi nekad imućne patricijske obitelji Stipančić: "U jednoj od najstarijih podsvođenih kućica, s ulazom preko strmih kamenitih stuba i balature nad kojom je više vrata uzidana nakazna ljudska glava – tupa, na nepogodama vremena gotovo sasvim iščeznula nosa – sjede u tiješnoj, a jedinoj u svojoj kući sobici dvije ženske glave. (...) U malenoj, niskoj, pokuštvom prenatalnoj sobici zrak je pretopao i težak, te ga slabe Lucijine prsi udišu s očitom mukom. (...) Na stolu gori u visokoj medenoj svjetiljci u jednom od triju rožaka nemoćno i neveselo svjetlo. (...) Sobica gdje gospođa Valpurga sa svojom kćeri dane i noći boravi, gleda u tamnu i usku uličicu."¹⁷

Ante Stipančić prikazan je u okvirima javnog i privatnog života. Njegovo javno djelovanje u društvenom i političkom životu Senja uslijed novih životnih okolnosti te odnos prema ostalim članovima obitelji bitno je utjecao na tijek njezine propasti. Vraćajući se u prošlost, u 18. st. opisuju se početci uzdizanja obitelji Stipančić, senjskih patricija koji su s godinama uživali velik društveni

¹⁵ Usp. M. ŽIVANČEVIĆ – I. FRANGEŠ, 1975, 428.

¹⁶ Usp. A. BARAC, 1964, 9–10.

¹⁷ V. NOVAK, 1999, 39–40.

Sl. 2. Senjska luka početkom 20. stoljeća (izvor: arhiv Gradskog muzeja Senj)

ugled i položaj. Usporedno s usponom obitelji Stipančić teče i uzdizanje Senja kao značajnog prometnog i trgovačkog središta. Vjenceslav Novak pritom iznosi stvarne povijesne činjenice koje govore njegovoj visokoj razvijenosti. Primjerice, saznajemo da je 1806. g. dozvolom cara Franje u Senju otvoreno bogoslovno učilište što ukazuje na njegov kulturni značaj; bio je i važno trgovačko središte o čemu govori podatak da su mnogi stranci dolazi i otvarali svoje trgovine ondje (npr. Ante je jednoj tršćanskoj kući prodao svoje skladište koja je zasnovala u Senju veliku trgovinu šumskom robom iz gornje Krajine i Bosne); u Senju su neko vrijeme vladali i Francuzi sve dok nije do došao pod austrijsku vlast (npr. molbenica naslovljena na francusku vladu u kojoj Ante moli mjesto načelnika). S vremenom, uslijed novih povijesnoudruštvenih okolnosti, njegova gospodarska moć počinje slabiti, a time i njegovih građana. Među građanima Senja javlja se nezadovoljstvo zbog nasilne i nepravedne vojničke uprave, uslijed koje trpi i trgovina. Istodobno se u Hrvatskoj naziru počeci ilirizma, odnosno nacionalnog buđenja Hrvata koji svog odjeka ima i u Senju: s preporodnim idejama počeo se buditi otpor Senjana prema tadašnjoj njemačkoj vlasti. Vlast u Beču na razne je načine pokušavala suzbiti pobunu građana, prije svega diplomatskim odgovorima i praznim obećanjima. Jedno od takvih bila je i dozvola cara kojom on dopušta

da vojna općina Senj kao kraljevski slobodan grad pošalje dva poslanika u sabor i u skupštine hrvatskih stajališta.

Grad u Novaku - Novak u Gradu

Prijelazi iz zatvorenoga prostora urbanoga Senja u velegradska središta europskoga kontinenta kao i otvorene, neizvjesne putanje podgorskih putnika-prosjaka, kako piše Sintija Čuljat u knjizi *Poetika prostora: Kovačić, Novak i Hardy*¹⁸ čine pripovjednu okosnicu Novakove projekcije o prostoru pripadnosti. On nastaje opisivanjem mjesta Podgorja u svekolikome prostoru građanske Hrvatske i Europe kroza prizmu "malenosti" i "periferije". Grad zahvaćen burom postaje više od razdjelnice primorske i kontinentalne velegradske vedute, i simbol uzmaha nevolja za Stipančiče nakon očeve smrti. Prijelazom iz amblematskoga prostora sjećanja-rodne kuće Stipančičevih u klaustrofobični prostor jedne od najstarijih gradskih kuća pripadne Valpurginoj obitelji, Lucijin pogled u "slobodan i otvoren svijet u koji će se dići iz tog tamnog, mrtvog stanovanja "izjednačuje reprezentaciju pojmovno podijeljena prostora s raskolom u tvorbi pojedinčeva identiteta. Izlasku iz zavičajne semantike prostornosti što prvotno oblikuje *Tita Dorčića* Novak suprotstavlja njegovo bečko urbano iskustvo, sudbina Tita Dorčića prikazuje raspad osobnog identiteta u gradskome okruženju i novim okolnostima¹⁹. Nakon završene gimnazije, Tito, opet protiv svoj volje, odlazi na studij prava u Beču. Živeći u velikoj sredini u kojoj se nije mogao adaptirati, Dorčić ne zalazi u studentska društva, ne ide na izložbe, koncerte, ne čita knjige koje su mu kako kaže dosadne i jednolične. Iako je jednom otišao u kazalište, bilježi to kao gubljenje vremena s obzirom na to da ništa nije razumio. Jedino što ga je zanimalo iz velikog spektra ponude grada, bio je zoološki vrt odnosno akvarij s morskim životinjama. Satima bi ondje promatrao i gledao, a jednom je čak potajno na obali ribnjaka bacio i udicu. Od gradskog akvarija i ribnjaka Tito stvara svoj sretni prostor nalik onog u svojem zavičaju, oazu tišine i intimnog zadovoljstva. Vrhunac njegova profesionalnog neuspjeha učinio je kao državni odvjetnik, kada je zbog nesposobnosti i neznanja, osudio nevina čovjeka na smrt. Dolazi do živčanog sloma te njegova slanja na liječenje u bečki sanatorij. Po povratku u rodni Senj, pratile su ga nemirne noći i odraz čovjeka kojeg je osudio na smrt. Još se jedno urbano polazište prepoznaje i u romanu iz 1901. naslovljenom *Dva svijeta*, piše o neimenovanom primorskom gradu čija je fragmentarna topografija nalik Senju, ali je njegova određenost i kulturna geografija označena

¹⁸ Usp. S. ČULJAT, 2017, 441.

¹⁹ Usp. K. NEMEC, 2010, 66–70.

Amadejem Zlatanićem, glazbenikom. Ovaj lik svojom umjetničkom nadarenošću prikazuje jednu od važnih Novakovih odrednicasadržan u riječima "...Naš je život beskonačna disonanca, prekinuta samo gdjekada kratkim horizontalnim akordom (...) U sebi i oko sebe osjeća dva svijeta. Drugi se svijet opire prvomu, promjenljiv je i nepojmljiv u svojoj nedosljednosti."²⁰

Sve one značajke života malih hrvatskih gradova poput Senja književnikovim okom dobivaju drugačiji miris ako on posjeduje sposobnost da se izdigne iznad malograđanske svakodnevnice u kojoj živi i da kritičkim okom neprekidno promatra svoje sugrađane i njihov ograničeni život. Međutim, Novak nije bio samo promatrač i realist, iako književna kritika najviše cijeni ona njegova djela u kojima je dao kritičku sliku malograđanske sredine, u prvom redu senjske, već je on narav kontemplativna, s težištem ina promatranju ljudskih sudbina, a sredina i društvene prilike zanimale su ga više kao okvir. U toj njegovoj značajki treba tražiti i granice njegovu realizmu, on najčešće piše o uskoj i prostorno ograničenoj sredini, ali će korijeni tome biti više u njegovoj sklonosti da do kraja proniče u život pojedinca, malog čovjeka. Novaka nisu osobito ni zanimala šira društvena previranja, veliki povijesni pokreti ili kretanja što mijenjaju društvena ustrojstva, ističe on primarno sliku Senja u razdoblju promjena političke u društvene strukture, društvene su okolnosti na neki način u pozadini, najviše ga zanimaju narav njegovih Senjana.

Vjenceslav Novak ima iznimnu snagu u slikanju šire senjske društvene problematike, npr. propadanje patricija i dolazak "nove ere" u *Posljednjim Stipančićima*. Senjska povijest, osobito razdoblje opadanja gospodarske uloge Senja, vrlo je često mjerilo za ocjenu umjetničke vrijednosti njegova književnog opusa. Objektivni Senj njegove proze postavljen je kao uzor, ali ne Senj kao "predmet" koji treba istražiti, nego Senj kao intimni dio umjetnikove ličnosti. Intimnost je svakako jedna od najbitnijih crta Novakova stvaralaštva, uočava on ljudsku intimu, intimne tragedije malih ljudi, a daje i široku društvene slike grada. Izrazito naglašen socijalni osjećaj kod Novaka, pogodovao je društvenim temama u kojima je prikazivao tragičnost ljudske bijede i neimaštine.²¹ Bez patetike, nostalgичnih tonova i sentimentalizma, opisivao je uobičajene probleme hrvatskog društva 19. stoljeća.²² Logično je, stoga, očekivati kako književnik ima potrebu da u onome što piše približi grad čitateljima kroz osobnu povezanost s prostorom pa stvarni gradovi ulaskom u književni tekst gube svoja zbiljska

²⁰ K. NEMEC, 2010, 78.

²¹ Usp. M. ŠICEL, 1997, 100–102.

²² Usp. K. NEMEC, 1995, 227.

obilježja i u skladu s potrebama priče, koliko god se temeljili na istinitom predlošku, i sami postaju područje imaginacije.

S gradovima je kao i s osobama; mogu biti drage, simpatične, odbojne; možete se u njih zaljubiti na prvi pogled ili ostvariti trajno prijateljstvo. Grad je živo biće u kojemu pulsira skup svih svojstava njegovih žitelja, svih razlika kulturoloških, povijesnih, antropoloških, klasnih i dr. U njemu se sažima sve ono što daje pravo da se bez susprezanja rabe termine da je grad nekoga prihvatio, prognao, proslavio, odužio mu se, ubio ga, jer se uzdigao do osobe i poistovjetio sa životom. Novakova proza upravo napisano, premda udaljeno dva stoljeća od Kovačeva teksta, tematizira.

Literatura

I. Izvori

Janko POLIĆ KAMOV, *Isušena kaljuža*, Večernji list, Zagreb, 2004.

Vjenceslav NOVAK, *Posljednji Stipančići*, Naklada ABC, Zagreb, 1999.

II. Knjige i članci

Antun BARAC, Vjenceslav Novak, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 57, Zagreb, 1964, 7–29.

Italo CALVINO, *Nevidljivi gradovi*, Feministička 94, Beograd, 1995.

Sintija ČULJAT, *Poetika prostora: Kovačić, Novak i Hardy*, Hrvatsko filološko društvo – Biblioteka književna smotra, Zagreb, 2012.

Sintija ČULJAT, Podgorje u pripovjednom modelu Vjenceslava Novaka, *Senjski zbornik*, 44, Senj, 2017, 437–450.

Katrin DENNERLEIN, *Narratologie des Raumes*, De Gruyter, Berlin – New York, 2009.

Ljiljana DOBROVŠAK – Vijoleta HERMAN KAURIĆ, Židovke dobrotvorke – uloga ženskih članova židovskih obitelji za vrijeme Prvoga svjetskog rata u banskoj Hrvatskoj, *Časopis za suvremenu povijest*, 49, Zagreb, 2017, 455–484.

Ivo FRANGEŠ, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

Mirko KOVAČ, Pisac i grad, *Sarajevske sveske*, 21, 2008, 13–21.

Ana KOŽUL, *Književni turizam*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2014.

Kulturna geografija: kritički rječnik ključnih pojmova, Disput, Zagreb, 2008.

Hrvoje MESIĆ, *Baštinska kultura u pamćenju grada*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2019.

Bruno MILIĆ, Urbani razvoj gradova na tlu Hrvatske, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 14, Zagreb, 2006, 197–217.

- Krešimir NEMEC, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1995.
- Krešimir NEMEC, *Čitanje grada: urbano iskustvo u hrvatskoj književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2010.
- Helena SABLJIĆ TOMIĆ – TATJANA ILEŠ, Grad između pamćenja i zaborava, *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 37, Split, 2011, 303–322.
- Miroslav ŠICEL, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Vesna VRTIPRAH, Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. stoljeću, *Ekonomska misao i praksa*, Dubrovnik, 2006, 279–296.
- Milorad ŽIVANČEVIĆ – Ivo FRANGEŠ, *Povijest hrvatske književnosti*, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.

THE WRITER AND THE TOWN

Summary

In a kind of interspace of authorial memory, between memory and oblivion, figures of memory and various mnemonic mechanisms, a literary text is constructed in which the town is an important structural factor. The town is the scene of events, however, thanks to its complexity and dynamics, it is also the cause of many internal processes that take place in the individual, the town, particularly in realistic works, is often the culprit for the unlucky fate of many heroes, the town is a symbol of the preservation of identity and a struggle against devastation, destruction and hatred.

The 19th century, marked by the penetration of new ideas and significant economic development in economic branches, had a great influence on the development of towns. Local trade was expanding into an increasingly diversified commercial economy, whereby industrial complexes covered most of the urban areas. Towns developed, old houses were renovated, city municipalities gained their own town halls, and public cultural and social institutions became more numerous. All those characteristics of the life of small Croatian towns such as Senj gained a different flavour through the writer's eye insofar as he had the ability to rise above the small-town everyday life in which he lives and to constantly observe his fellow citizens and their limited life with a critical eye.

However, Novak was not only an observer and realist, although literary criticism appreciates most of his works in which he gave a critical picture of the small-town environment, primarily Senj, but he was contemplative in nature, with a focus also on observing human destinies, whilst the environment and social conditions interested him more as a framework. The limits of his realism should be also sought in his characteristics, he usually writes about a narrow and spatially limited environment, however, the roots of this will be more in his tendency to fully penetrate into the life of the individual, a small man.

Keywords: Vjenceslav Novak, Senj, *Posljednji Stipančići*, writer, town, cultural tourism